

Fekete lexikon

Sorsok a sárga házak küszöbén

„Szerettem Lucámat, de Luca nem szeretett. Bútoraim: árnyak. Barátaim nincsenek. Bajom sem lesz többé, lelkemmé lett mindahány - élek mindörökké gazdátlan és ostobán.”
(József Attila)

Nem hivatalos vélemény szerint az örület nem betegség, állapot! Maradhatnánk ennyiben, hiszen a tébolyodottak, félkegyelműek, agybajosok sorsának, boldonságaik miértjeinek kitergetése soha nem tartozott a hétköznapi témák közé, noha az úgymond ütődöttség okainak keresése, a gyógyítás lehetőségeinek kutatása egyidős az emberiséggel. A degeneráltság történetét számos könyv, tanulmány (film, színdarab, festmény) szerzői dolgozták fel, de ritkán és kevesen jutottak közös nevezőre, mert más a véleménye az ideggyógyásznak (neurológus), mint az elmeorvosnak (pszichiáter), nem is beszélve a környezeti ártalmak fontosságát ismételtetőkről, illetve azokról, akik a súlyos bűncselekményeket elkövetők felelősségre vonhatóságáról döntenek. Komoly veszélyt jelenthet kívülről kukucskálni a „dilisek” világába...

Permetező szorongások

Az olasz származású orvos, antropológus *Lombroso* (1836–1909) nevét az tette ismertté a 19. század vége felé, hogy az elmebetegek, gonosztevők, prostituáltak erkölcsi züllését fizikai fogyatékoságaikkal magyarázta. Olykor ráhibázott,

mert az átöröklődés testi-lelki tudományával foglalkozó kortárs kutatók is gyakran észlelték a lángész és a hóbortos kelekótya magatartásának párhuzamosságát, nevezetesen, hogy a zsenik és rögeszmés ábrándozók jussként kapták „ősük” iszákosságának következményeit, idegrendszerük elfajultságát. Persze, jócskán adódtak kivételek, hiszen *Bach*, *Michelangelo*, *Goethe* életvitele nem hasonlítható *Pascal*, *Wilde* fenegyerekeskedéséhez, ám hajdanán (évszázadokig) a véletlen döntött arról, hogy isteni vagy ördögi célokat szolgálnak a perverzok, szadisták, homoszexuálisok, hígvlelűjű kreének.

A bizzar elbeszéléseivel híressé lett *Cholnoky Viktor* (1868–1912) nagy botrányt kavart az alkohol és vérbaj létjogosultságának fejtegetésével, miszerint a részeseges és/vagy szifiliszos apa leszármazottaiiban ott rejtőzködhet a találatum. A korán megsüketült *Beethoven* (1770–1827) nemzője ritkán józanodott ki, miként a sántaságával viaskodó angol arisztokrata, *Lord Byron* (1788–1824) tatasa, és a nemi perverziókkal terhelt dán mesemondó *Andersen* (1805–1875) öregje is, de lehetne említeni honfitársaink tucatjait, ám nincs elegendő helyünk a kancsó fenekére nézegetők felsorolására. Önmagában a „létrehozó” elmék titokzatos lelkiségét nem lehet csupán a szesz mámorához kapcsolni, bár az érzelmi-értelmi gátlások módosulása befolyásolhatja a gondolkodást, mert a részegség heveny elmezavar, tehát az alkotásokon is érződhet az ittasság. *Edgar Allan Poe* (1809–1849), *A holló* költője munkásságának

elemzői udvariaskodás nélkül bizonygatják mindmáig, hogy ez a vers a göthös alkoholista eszelős látomása.

Mielőtt továbbmennénk, lapozzuk fel Csáth Géza (Brenner József, 1887–1919), jó ideig a budapesti Elme- és Idegkórtani Klinika orvosa, ám emellett gyorsan nevezetessé vált író Öngyilkos művészek című eszmefuttatását. Maga is morfium-túladagolásban halt meg, de pár hónappal előbb lelőtte feleségét. Jól ismerte a dolgozataiban ábrázolt környezet lélekromboló álszemérmességét, a gyilkos indulatokat kiváltó rejtett hajlamokat, félelmeket, az elvonókúrákat követő iszonyatos szenvedéseket, létpusztító megalkuvásokat.

„Hogy (...) ideges emberek, mindenki természetesnek tartja, s hogy tele van velük az ideg orvosok váróterme, ezt éppúgy nem tartjuk különösnek, mint azt, hogy a katonát a háborúban megsebesítik, vagy a szénbányamunkás tüdőbetegséget kap. Ők az agyukkal dolgoznak, az pusztul. De miért jobban ma, mint azelőtt?

A régi pszichológia mindig számon tartotta, hogy a melankolikus emberek közül kerülnek ki a művészek, mint akiknek lelkében már az élet apró dolgai is mély nyomot hagynak. Valóban: az igazi művész lelke érzékeny, mint a mikrofon. Főltanszformálhatja a külvilág behatásait az idegrendszerébe, s ebből az energiamentenységből születik meg a műalkotás. Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk, ha ilyen emberek már harminc-negyven éves korukban brómot kérnek az orvosaiktól, és álmatlanságról panaszkodnak. Azaz, csak egy részük: az aggályoskodó írók, akiknek fantáziája erőlködve, kínban alkot; az igazi modern művészek, akik folyton önmagukat figyelik, és lelkiismeretesen meg is akarják látni azt, amit sejtenek, amit gondolnak. Flau-

bert a típusa ennek a művészfajtának, aki évtizedekig javítgatta a Bovarynét, és egy jelzőn két hétig gondolkodott. Ide tartozik Chopin is, aki délutánokig elkinlódott egy-egy harmónia megoldásával. Ki méltányol ilyen hallatlan szellemi erőlködést? Nagyon kevesen. A közönség soha.”

A gonosz, beteg agyból permetező szorongások sok kézbe csábítanak pisztolyt, kötelet, gyorsan ölő drogot, altatótablettákat, mert azonos pillanatban tör rájuk a halálvágy az élet igenlésével, de a fáradt ész, akaratát vesztett lélek nem tiltakozik a nyers végzet ellen. A kilátástalanság, a belső üresség érzése számtalan tetre sarkallhatja a nyugtalanokat, a kedélyzavarosok némelyike rombolni akar, nem törődve a következményekkel. A pszichiátriai kezelésre szorulókból, minden látszat dacára, lényegesen kevesebben követnek el életellenes bűncselekményeket, mint az épelméjűekből, ám a tömegtájékoztató nagyobb részletességgel ismerteti ezeket az eseteket. Néhány ismertebb újkori történet: a hajdúhadházi iskolában ámokfutó tanárnőt az Igazságügyi Megfigyelő és Elmeorvosintézetbe kellett szállítani a rendőrségről, hiszen nem válaszolt a nyomozók kérdéseire. A szerelmes fiú öt lövéssel végzett az érzelmeit elutasító orvosnővel. Bács megyében a 28 éves férfi fejével verte agyon szüleit, attól rettegve, hogy elmeorvosintézetbe utaltatják. Vagy említhetjük azt a szellemi fogyatékos, középkorú nőt, aki eszméletvesztésig fojtogatta anyját, és később sem tagadta ölési szándékát. A hentes mesterségű vagyónőr fel szabdalta felesége holttestét, de börtön helyett őt is az IMEI-be utalták. Ám az elkövetett szörnyűségekért a többségnek felelnie kell, lett légyen az a brutális Magda Marinko, a „százhalombattai rém”, Balogh Lajos, a négy ember életét társával

kioltó Donászi Aladár, az áldozatdarabolós, lövöldözős egykori rendőr, Pudleiner Gyula, és a férjét gyomirtóval holtáig etető asszony.

Irgalom nélkül

Azért lépegetünk jókorákat előre-hát-
ra-oldalra, mert kerülni akarjuk a sokat
markol, keveset fog kockázatát, bár tiszt-
tában vagyunk eredeti szándékunk teljes-
síthetetlenségével. De próbára tesszük
mások türelmét, a kukkolás izgalmát,
hogy milyenek is a tudathasadások, a
társadalom riogatói, a börtönökre, kaszár-
nyákra hasonlító „sárga házak” képzelt
betegei és valóban bolondjai, a senkire
nem számítható eltaszítottak, a ki tudja,
miféle tudományos mérlegelések alanyai,
tárgyai. Szemem véletlenül tévedt a két
világháború közötti esztendők magyarítá-
si törekvéseire, hogy a latin és más idegen
kifejezések helyett közérthető szavakkal
fogalmazzák a kórismérveket, zárójelen-
téseket. *Kazinczy Ferenc* (1759–1831) és
társainak nyelvújító tehetsége nélkül vi-
szont ilyen badarságokat javasoltak: az
orthopaedia = testegyenészet, nympho-
mania = baszdüh!

Az élet viszont nem állt meg, sőt, fő-
leg Nyugat-Európa országaiban divatos
tudománnyá fejlődött a mélylélektan.
Freud (1856–1938) osztrák pszichoanali-
tikus tanítványai, hívei, betegei már ko-
rábban rábólintottak ama elméletre, hogy
az élet folyamán, a születéstől elsenve-
dett, elfelejtettnek vélt, ám valójában el-
fojtott (különösen a nemi ösztönnel kap-
csolatos sérelmek) kellemetlen élmény-
csoportok jelen vannak a tudat alatt. Ezek
döntően befolyásolhatják a cselekedete-
ket, összeütközésbe kerülhetnek az ÉN-
nel, a társadalmi szokásokkal, a környe-
zettel. A neurózisok gyógyítására kidol-

gozott módszer (a „szabad asszociációk”) soha nem aratott osztatlan sikert, de a mo-
narchia nagyobb városainak kórházaiban,
ideg-, illetve elmegyógyász szakorvosi
rendelőiben gyarapodtak a követők, a
mindinkább mozgalommá terebélyesedő
kísérletek támogatói. Fokozódó támadá-
sok közepette tartották 1910. március 30-
31-én Nürnbergben második kongresszu-
sukat és ezen részt vett *Ferenczi Sándor*
(1893–1933), a lélekelemzés magyaror-
szági meghonosítója, aki 1908-ban talál-
kozott Freuddal, majd utána szoros kap-
csolat formálódott közöttük. Feltehetőleg
azért is leveleztek (1933-ig 1234 üzenet
váltottak, ebből 547-et Freud, 687-et Fe-
renczi küldött) sűrűn, mert egymásnak
panaszkodtak: mindketten hypochondre-
k (képzelt betegek) voltak. Ellenzőik az
összejövetel ürügyén sarokba szorították
őket, hogy tanításaikkal sértik a családi
élet, az iskola, az egyház megváltoztatha-
tatlannak hirdetett, kötelező erejű (hit)té-
teleit, a szokásosként elfogadott (ideg)or-
vosi módszereket. A vita és elutasítás vég-
letekig fajult az „öreg kontinens” legtöbb
államában, de az USA-ban érdeklődve fi-
gyelték a hogyanokat, különösen Freud és
a svájci illetőségű *Jung* (1875–1961) sza-
kítással végződő (1913) disputáit. A „bu-
dapesti iskola” vezetőit is figyelmeztet-
ték: ha nem hagynak fel az efféle analízi-
sokkal, veszélyeztetik szakmai sikereiket,
számíthatnak rendőrségi intézkedésekre,
mert magyarázataik a pornográfiával azo-
nosíthatók. A szexualitásra való figyelem-
felkeltés miatt kerülték ekkoriban a ka-
masz iskolásoknál *Katona József*
(1791–1830) drámájának leckésítését.
„Az a körülmény, hogy Bánk bán tragi-
kus elhatározása és Melinda tragikum a
női tisztaság erőszakos megfertőzésén
fordul meg, egyenesen lehetetlenné teszi,
hogy e művet az iskolában, különösen a

VI. osztály fokán, midőn a növendékek az ébredező nemi vágyak korát élik, olvas-tassuk!”

Fölsorolhatatlan mennyiségű cikk, vá-lasz, vélemény kapott nyomdafestéket a honi sajtótermékekben, különösen a bal-oldalisággal rokonszenvezők köreihez tartozók ismételtették mind erőteljesebben, hogy a pszichoanalízis segítségével majdnem teljes pontossággal kiismerhe-tők az emberi lélek belső hullámzásai, a felszín alatti élet természete, szabályai. Ám akik képtelenek megnyugtatóan egyeztetni a külső világ korlátozó valóságát, kedélybetegek lesznek, ami kezdet-ben még veszélytelen hisztéria, de a lelki gondok gyarodásának súlyosabb követ-kezményei már aggodalmi érzések, nyug-talan álmok, szorongások, majd ebben gyökerezget az általános levertség, a sze-relmi érzéketlenség.

A finom idegzetű, anyagi nehézségektől mentes polgárnők fineszesebbjei és a lustaságra hajlamos kamaszok (netán any-juktól tanulva) igyekeztek maguk haszná-ra fordítani a sötét kétségbeesések pana-szait. Noha fogalmuk sem volt az ideg- és az elmebetegség közötti szakadékról, de a háborús esztendőkből ezrével maradhat-tak távol a frontokon dülő vérengzésektől a „szorongásaikat” ügyesen fogalmazók. Nem találtunk megbízhatóan pontos ada-tokat arról, hogy a sorozásoknál, illetve a rövid harctéri „élmények” miatt búskom-mak minősítettekből mennyien lettek alkalmatlanok, azt viszont nem takargat-ták az illetékesek: a „no restraint” (kény-szer nélkül) hatósági döntéseknél ritkán kerestek mentséget a fegyveres szolgálat alól kibújni szándékozóknál, a zárt intéze-tekben viszont elkülönítették valamennyi-üket a közbüntényes dilinyósoktól.

Ferenczi Sándornak sem sikerült tá-volmaradnia a seregtől, ám mivel elmúlt

negyvenéves, a pápai huszárokkal nem vezényelték a géppuskás alakulatok elleni rohamokra, de parancsot kapott, hogy tanuljon meg lovagolni. A földkerekségen először kerített sort a nyeregben maradás „analízisére”, és a tisztai társaságban ra-gyogó lehetőség adódott az érdeklődők toborzására, hogy előadások keretében irányítsa a vitéz urak figyelmét a háborús neurózisok típusaira.

Az akkori szokásokra jellemzően, túl-korossága miatt felettesei lehetővé tették Budapestre költözését, ahol ismét meg-nyithatta magánrendelőjét, mintha béke és tökéletes nyugalom lenne a főváros-ban. Azt is sikerült véghezvinnie, hogy a pihenés szándékával 1918. július 5-én Freud nagy titokban látogatóba érkezék hozzá leányával, majd interjút adjon az erőszakoskodó *Dénes Zsófia* (1885–1987) írónőnek, aki mindenekelőtt a had-viselésről és a szexualitásról kérdezte. Közben megmaradásáért küzdött a mo-narchia, magyar katonák nyomorogtak orosz fogolytáborokban, vagy heverték temetetlenül a csatamezőkön. A hazatérő obsitosok tucatjainak kórlapjára annyit jegyeztek föl a fáradt orvosok: amentia (eszeveszett).

Elmebetegségek hitregéi

„Dobozolunk, dobozolunk.

»Hányba vágta, édes jó Lajosom?»

(Örkény István: Tóték)

Kiszámíthatatlan összegeket fizetnek világszerte az adófizetők pénzéből a bűn-üldözésre (megelőzésre?), különösen a rablógyilkosságokkal, emberölésekkel kapcsolatos ügyek emésztik gyorsan a pénzeket, ám a vádemelés előtt gyakorta

szembesülniük kell a nyomozóknak az-
zal, hogy a letartóztatottak talán soha nem
kerülhetnek börtönbe – bitóra, villa-
mosszékbe –, mert skizofrének, „hangyá-
sok”, gyógyíthatatlan téveszmék tudatha-
sadásosai. Viszonylag kevés brutális cse-
lekedet magyarázható (mentegethető) a
súlyos elmezavarral, de az ügyvédek kö-
zül sokan próbálják az antiszociális visel-
kedéseket, zabolátlan magatartásokat is
azzal magyarázni, hogy védencük erőszaka-
kossága öröklött, vagy a túlzott alkohol,
illetve a kábítószer-fogyasztás követke-
zménye. Előfordulnak ilyen esetek, pél-
dául a *Ronald Reagan* amerikai elnökre
1981. március 30-án fegyvert emelő *John
Hinckley* mellett tanúskodók azt bizony-
gatták, soha nem volt rend a fejében.

Rejtelmek útvesztőiben

Hippokratész (Kr. e. 460–377), az
ókor leghíresebb orvosa szerint tévedés az
epilepsziát szent betegségnek tartani, hi-
szen ez is természetes okok miatt jött lét-
re, és félrevezető a rohamokat démoni be-
folyásolással magyarázni, még inkább
csalás a magasságbeliek köpenyével ta-
kargatni. Véleményével évszázadokon át
megosztotta a gyógyítókat és teológusok-
kat, mert a döntés jogához dacosan ra-
gaszkodtak a papok, szerzetesek, egészen
Leonardo da Vinci (1452–1519), *Paracel-
sus* (1493–1541) és a nyomukba lépkedő
reneszánsz gondolkodókig, akik beleve-
tették magukat a természettudományok és
az emberi betegségek kutatásába. Korabe-
li feljegyzések szerint az első, kifejezetten
elmeegógyintézetet, 1547-ben nyitották
meg Londonban, ahol sötét cellákban,
vasra verve „kezelték” hashajtóval, vér-
csapolással az állati sorban tartottakat. A
kíváncsibb polgároknak pénzért mutogat-

ták mindahányukat, egészen addig, hogy
királyuk, *III. György* (1735–1820) agya is
egy ritka anyagcsere-rendellenesség (por-
fíria) miatt elborult néhányszor, végül
1811-ben uralkodásra alkalmatlannak ta-
lálták, és sorstársai közé rakták, kényszer-
zubbonyban. A koronás fők között jócskán
akadtak örültek, a leghírhedtebb *IV. Iván
cár* (1530–1584) volt, bár nehéz ennyi idő
múltával pontos látleletet fogalmazni, de
tény, hogy súlyos személyiségzavarral
küzdött, amit örökölhetett, vagy a korlát-
lan hatalom váltotta ki belőle a szadiz-
must. Istentől való jogának gondolta a
büntetést, az elevenen nyúztatást, belezést,
égetést, egyik üldözési rohamában saját
fiát is agyonverte dárdája nyelével. A mé-
szárlások után révületbe esve imádkozott,
jótékonykodott, üvöltését hetekig lehetett
hallani még a palotán kívül is.

Az egészségügyben évszázadokon át a
„diliseket” olyan területnek tekintették,
ahol elsődlegesen hasznosítható módszer
a fájdalom, hogy ütni, éheztetni, hideg
vízzel locsolni, kikötözni kell őket. Az
inkvizítorok is megirigyelhették a nekiva-
dult ápolók „szakmai fogásait”, hiszen a
kegyetlen, kivégzésre váró gonosztevők-
kel elnézőbben bántak, mint sok helyütt az
összekötözött „bestiákkal”. A 19. század
fordulóján kezdtek napvilágot látni kriti-
kai vélemények: *„Ezeket a szerencsétlen
lényeket bűnösként kezeljük, és elhagyott
börtönökbe zárjuk sivár helyeken, a város
falain kívül, vagy eldugott börtönökbe,
ahová nem jut el humanista, szánakozó te-
kintet, megbilincseljük és hagyjuk őket el-
rohadni saját ürülékükben. Bilincseik leet-
ték a húst csontjaikról, sápadt, kiaszott arc-
cuk várakozással tekint a sír felé, mely vé-
get fog vetni nyomorúságuknak, és fogja
fedni saját szégyenünket!”*

Ám az efféle hangban sokáig nem
dúskált a szakirodalom, noha akadtak hí-

vei a méltányosságnak, de államonként, városonként, intézetenként ütköztek a vélemények, hogy a „morális ráhatások” helyett jobbak az ingerkezelések. A munkaterápia lehet dologház; ha belül nyitottak is az ajtók, ablakok, kívül szükségesegek a magas falak, ahonnét szökni nehéz, és az orvos leghasznosabb műszere a kulcs. Távolról nézve minden másnak tűnik, akik viszont (különböző mércéket alkalmazva ugyan) hivatásuknak tekintették akkoriban a lassan fejlődő lélektant, gyakorta kényszerültek óvatosságra, mert milyen támpontok szerint véleményezzék a normális és a kóros viselkedést, hiszen tévedésükkel megbélyegezhetnek vagy helytelenül kezelhetnek.

Az emberi természet kutatásával immáron szakszerűen foglalkozó pszichológusok úttörőiből egyesek fontosnak tekintették a vallást, az ismeretlentől való félelmet, lényeges szerepet tulajdonítottak az emberbaráti szeretetnek, de kellő óvatossággal magyarázták a lelkipásztorokéhoz hasonló tapasztalataikat. *Wilhelm Wund* (1832–1920) német kutató főleg laboratóriumi körülmények között gyűjtötte és rendszerezte adatait, elsősorban arra keresve választ, hogy a külső ingereket miként érzékeli alanyai. *William James* (1842–1910) amerikai pszichológus azzal vált ismertté, hogy feltételezése szerint a viselkedés nem véletlenszerű, inkább valami meghatározott cél vagy működés szolgálatában áll. *Karl Lashley* (1890–1958) úgy vélte, hogy minden új információra az egész agy válaszol, és nem csupán annak valamelyik része.

Akadnak még vagy féltucatnyian az iskolateremtőkből, de soha nem találtak közös nevezőre, mert a „kollektív tudattalan” határozott kapcsolatát a mítoszhoz, az álmok magatartásformálását éppúgy öntörvényűen sorolták az elfogadható elméletek közé, mint azt, hogy a személyi-

ség alakulásában a környezet számít, nem az öröklés, miként azt *John B. Watson* (1878–1958) a viselkedés-lélektan (behaviorizmus) amerikai megalapítója tanította. Márpedig érdemes belelapozni a legendák, tündérmesék történeteibe, hogyan váltották ki hatásukat a híresebb, ismertebb emberekből.

Az őrült királynak is nevezett *II. Lajos* (1845–1886) bajor uralkodót szabályosan megbabonázták a germán mondakör legendái, különösen a *Richard Wagner* (1813–1883) komponálta operák, *A Rajna kincse*, a *Walkür*, a *Sigfried* és a keresztény históriák világába vezető *Parsifal*, illetve a *Lohengrin*. Az alig 18 esztendősen trónra került ifjú elkényeztette a mértéktartást nem ismerő zeneszerzőt, mígnem távozásra kérték a miniszterek, de a király különcködéseit ettől nem javultak. Drága, barokk formájú kastélyokat építtetett, nappal aludt, este kelt, cselédeit 17. századbeli öltözékbe bújtatta, verte a szolgálkat. Államügyekkel keveset törődött, ám 1866-ban a poroszokkal szemben Ausztriát támogatta, majd a bajor seregeket ért vereséget követően teljesen visszavonult. Szűkebb környezete tanácsára elmeháborodottnak nyilvánították, és a trónját veszített *II. Lajos* máig nem tisztázott körülmények között, két nappal később orvosával a közeli tóba fulladt. *Erzsébet* (1837–1898) magyar királyné, osztrák császárné (unokanővérként) mondta róla: „...nem volt bolond, csupán különc, aki álmvilágban élt!”

Ki teremt rendet?!

A francia neurológus, *Jean-Martin Charcot* (1825–1893) a század derekát követő években mélyedt el a különböző idegrendszeri zavarok, az epilepsiában

és szklerózis multiplexben szenvedő ápoltságainak folyamatos megfigyelésében. Fokozatosan szűkítette ezt a kört a szervi rendellenesség nélküli azon elmebetegekre, akiket (a hisztériás paralíziseket) az orvosok szimulánsnak tekintettek. Ez is újabb buktatót teremtett, hiszen a viselkedések hátterét később Freud is elemezte, ám keveset jutottak előre, mert a magatartást kiváltó okokra legyintve, pusztán arra biztatgatták a neurotikusokat, hogy változtassanak a problémát kiváltó körülményeken. Mostanság sem ismeretlen tanács, javaslat a felismerésre törekvés, de a „paciensek” közül kevesen tehetik meg a munkahely-, lakás-, házasság- vagy élet-társzcserét. Hová menjenek a családi bajok miatt túlzottan poharazgatók, az örömtelenségtől szenvedők? Mit tegyenek a félrevezetettek, a szellemileg sérültek, a jogerősen elítélt rabok, amikor „munkatársai” lesznek orvosoknak, fogalmuk sem lévén a maguk vállalta kockázatokról? Nemcsak az új gyógyszerek ellenpróbájaként használt placebók lehetnek károsak a kíváncsi lélekre: kockázatos kísérletezgetni az ígéretésekkel, a teljes kitarukozás óhajátásával, visszaélve azzal a szakismerettel, hogy a tudatnak behajtási engedélye van bárhová, a skizofrénia félelmetes világába is. *Kárpáti Aurél* (1884–1963) írta a megfejthetetlen titkokkal viaskodó orosz zseniről:

„A fogházba lépés első napjának lehangoltsága, a magány elvesztésének kínja, a gyilkosok és rablók durva társaságának elviselhetetlensége, a nyomorba való lassú beletörődés, az apró örömek börtönvirágainak kinyílása s a céltalan munka sivár gyötrelme: ezer mélyen kötött szál fokozatos feszülésével pattantja fel a lélek csapóajtóit, amelyeken túl soha senkitől meg nem mutatott világ havas ormai, sötét szakadécai, zúgó tarpatakjai és li-

dérces ingoványai döbbsentenek meg. Ebben a félelmetes miliőben nyilatkoztatja ki magát a még amorf emberi lélek, valahogy úgy, ahogy a teremtés nagy műhelyéből kikerült, kultúra és civilizáció nélkül, félig állati ösztönökkel, de megváltás után lihegő vágyával. (...)

Az emberek, akiket az író rendre elvontultat elöttünk börtöne homályán, csak látszólag, külsőségeikben különböznek egymástól. Lényük legmélyén egy töről szakított gallyak ők, testvérek. Legtöbbszörüknek tipikus jellemvonása a túlzott inger, az a dühödtség, keserű és okatlan kétségbeesés, amely eltérve az értelem és társadalmi kényszer béklyóit, adott pillanatban gyilkos lendületre emeli a kést, a halált okozó husángot.”

Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij (1821–1881) már érett férfiként került börtönbe 1849. december 22-én. Tollforgató pályatársai elismerték tehetségét, és befogadták maguk közé a Szegény emberek nevű titkos szervezet tagjai. Ebből lett a galiba, hiszen az orosz nép szeretete, az ország múltjának imádata (szlavofilizmus) elvakította, de a fejében még ritkán tomboló félkegyelműség is csökkentette józanságát.

A száműzetésben tovább mélyült az egyelőre nem betegség szintű tudathasadása, de szerencsére borulátásait biblikus erejű derengésekkel enyhítette. Ha leegyszerűsítve „vizsgáljuk” az elmebajra utaló jeleket, azokat, amelyek gyakran ismétlődnek és akár napokig tarthatnak, kellő tanultság nélkül is nyomon követhetők a kinél, mikor, miért jelzései. Nevezetesen, az indokolatlanul makacs depresszió, a kóros gyanakvás, a reménytelenség érzése, az öngyilkosság fontolgatása, alvászavarok, alaptalan félelmek, szexuális nehézségek, önpusztító viselkedések (szenvedélyes szerencsejáték, alko-

holizmus, kábítószerzés), *végletes táplálkozási szokások* (zabálás, koplalás).

Az iméntiek felismeréséhez elegendő lenne alkalmasint a családtagok, munkatársak, barátok figyelme, hogy szükség esetén orvoshoz vigyék, küldjék az illetőt, de napjainkban hovatovább világjelenség a közöny. A szánalom is távol tarthat a segítségért, vagy közrejátszhat a mosdatlan-ság előidézte undor, a kiszámíthatatlan cselekvésektől való – jogos – félelem! Ki nem legyint érzéketlenül arra, hogy a másik migrénes, lüktet a feje (sokat ivott, és nem bírja), bolondságokat álmodik (kielégületlenség, menstruáció, fogyókúra), netán váratlanul „támad” a hallucináció, elég hozzá a reggeli bódulatba csöppenő ébresztőóra. *Selye János* (1907–1982) magyar származású kutató 1936-ban kezdte Montrealban (Kanada) kutatni a szervezet alkalmazkodási képességeit; stresszelméletével a világhírű professzorok közé került, és *Az álmotól a felfedezésig* című könyvét óriási nemzetközi érdeklődés fogadta, mert nem hallgatott a rosszról sem.

„Életünk folyamán szüntelenül alkalmazkodunk kell a körülményekhez. Amióta az élet hajnala megvirradt az ősvizek felett, azóta áll fenn ez a fajta kölcsönhatás az élő anyag és az élettelen környezet között csakúgy, mint az élők társas világában. Az egészség és a boldogság titka nagyrészt abban áll, hogy sikerrel kell idomulni e planéta örökké változó életfeltételeihez: aki az alkalmazkodás mesterségét nem sajátítja el kellően, betegséggel és boldogtalansággal rója le a büntetéspénzt.”

Az ember viszont szeret kibúvókat keresni, hiszen bölcsnek, találékonyak tartja magát: elfojtja szorongásait, büntudatát, keveset törődve az „elhárítások” következményeivel, hogy a látszólagos lelki-szellemi nyugalumukat fitogtatók valójában örökösön szoronganak és rohángál-

va, rettegve ellenőrzik konyhájukban, ki-kapcsolták-e a gázt!

A szivárvány kapujában

„Tudat alatt egy kis házban
Ül az ösztön talpig gyászban.”

(Karinthy Frigyes)

Amikor beléptünk az ajtón, a megbotcsátást és hatalmas lelki békét sugárzó mosolya valamennyiünket tétovázásra készítetett. A fiatal nő egy kutyaszagú albérlési szoba feslett diványán feküdt, szoknyája gondosan lesimitva, mintha csak gyors szunyókálásra dőlt volna le, és domborulatai olyan öröknek látszódtak, hogy el sem hittük: bizony ott toporog a nemlét szélén. Ölembe véve, fordított Pietaként dédelgettem, de az orvos intett: késő...! Ekkor és így találkoztam 1970 nyarán először az önpusztítás visszafordíthatatlanságával, majd később még jó néhányszor, amikor pár hónapig mentőápolóként dolgoztam Budapesten. Gyakran mentünk olyan esetekhez, hogy tehetetlenül kellett állnunk az alig korábban lélegző, gondolkodó, de érkezésünkkel már élettelené lett emberek előtt. Késő...! – motyogtam, miközben a tehetetlen düh mardosott belül, hiszen látni véltem arcukon: cselekedetük könyörgő kiáltás... volt... a szeretetért.

Fekete mátkaság

Milyen betegesen fájdalmas szépség-fogalmazta meg *Kosztolányi Dezső* (1885–1936), hogy akit a halál jegyez el, az kissé komorabb vőlegény, mint a bánat. És erre a „hideg frigyre” nem csupán

azok lépnek, akik nagy bánatukban, magányukban, elkeseredettségükben senkivel nem tudják megosztani fájdalukat. A ragaszkodáshiány száraz jajongása éppúgy létezik a pelenkákkal fellobogózott udvarokon, mint az özvegyek, nyugdíjasok hideget lehelő lakásaiban, vagy a tizenévesek zenétől hangos, kábítószeres, izzadságtól bűzlő kuckóiban. Komoly hagyományokkal rendelkezünk ezen a téren, nem véletlenül van szerte a földkerekségen évtizedek óta dobogós helyünk a „Szent Mihály lován” nekikeseredetten vágatók versenyében. Az Erdélyben született *Hervay Gizella* (1934–1982) fogalmazta meg öngyilkossága előtt valamicskével: „kiakasztott cégér a szívünk”, és nagyon megérezte a lényegét, hogy *Széchenyi István* (1791–1860) pisztolydörrenésétől miért vesznek részt olyan sokan a „kilépni a buliból” nevezetű halállal kacérokodásban.

Az utóbbi másfél száz esztendőben végzett és feljegyzett kutatások adatait rendszerezve számos elmélet ütközése teszi érdekessé a „*becstelenül zavaros krízisek*” gyöttrő rejtélyeit. Voltak korok (országok), ahol becsületbeli ügynek tekintették, hogy a kegyvesztettek, a hírnevük megővésére törekvők maguk döntsének életükről. *Jacques Louis David* (1748–1825) francia festő azon nagyon kevés képzőművészek közé tartozott, aki a keresztény, illetve zsidó kultúrkörben vászonon is fel merte eleveníteni, milyen érzés összeölelkezni a halállal. Az ókor legnagyobb hatású filozófusa, *Szókratész* (i. e. 469–399) példáját tömegével követték a későbbiekben, amikor fölismerték az elkerülhetlent, hogy nincs más lehetőség. *Antonius* (i. e. 83–30) római államférfi és hadvezér, az egyiptomi királynő, *Kleopátra* (i. e. 51–30) férje sem tétovázott az actiumi csatavesztés után, de *Néró* nevelője,

Seneca (i. e. 4–i sz. 65) is úgy döntött a császár késztetésének engedve, hogy forró vízben érvágással vet véget az egésznek.

De van józan magyarázata a japán harakiriknek, az Indiában megözvegyült asszonyok máglyára borulásának; odafekszenek elhunyt férjük mellé velük égni, vagy a régebbi Európa arisztokratái viselkedésének, hogy komolyabb adósság, társadalmilag elfogadhatatlan viselkedés miatt délcegen lötték főbe magukat, eleget téve az íratlan törvénynek: az urak virtusa árulásnál, kártyavesztéségnél, szoknyaügyeknél a homlokhoz szorított revolver. Ám az esetek többségében vádlottak lehetnek a rokonok, ismerősök, ahogyan *Vincent van Gogh* (1853–1890) is elkövette egyik örültségi rohamában azt, amivel megszegette a „ne ölj” parancsolatát, de józan pillanataiban pontosan érezte: „*Az ember voltaképpen gyilkos csinál a barátjaiból!*” Nos, az a gonosz, beteg agyvelő (Freud szerint) a tudatlanban más elpusztítására törekszik, és önkezűsége mindenképpen valamilyen dühből fakad, kezdve a valaminek visszacszerzésére irányuló törekvéstől a gyógyíthatatlan betegség okozta fájdalomig. A kétségbeesés előidézheti a depressziót, a hangulati végletek között hullámzó levertséget. Pszichiáterek kutatják régtől a fenntartások nélkül elfogadható diagnózist arra, hogy az alkotó elmék észbeli képességeire mennyire, mikor, miért van befolyással a féktelen lelkesedés, illetve a végzetes borulás, saját magukat kivégző elszontyolódás. Írók és más művészek között hatszor több a depressziósok aránya, mint az átlagnépességben, de azért is hallani róluk gyakorta, mert rivaldafényben élnek, könyörtelen iszákosságukra az a mentegető érv, hogy valójában elvetélt idealisták, valamilyen eszményekért öntetlenül lelkesedő ábrándozók.

A Medicina Könyvkiadó gondozásában, 1968-ban jelent meg dr. Klimes Károly kötete, *A neurotikusok világa* címmel, és ez akkoriban különös eseménynek számított, hiszen orvos legyen a talpán, aki tévedhetetlenül követi nyomon az összeférhetetlen „odüsszeuszi” bolyongásait. A politikai, gazdasági, társadalmi valóság is meghatározhatja, hogy az értelem szabályozott örület, vagy a szabályozás alól kikerült értelem tekinthető tébolyultságnak. Miként a béka befőttesüvegbeli mozgása adja hírül a légköri viszonyok alakulását, úgy mérhető le egy ország lakosságának közérzete a cselekvési lehetőségekkel, a kiúttalansággal, a remények megvalósíthatóságával, a „közteherviselés” teljesíthetőségével. Dr. Klimes azt fejtegette:

„A neurózis... ez a torz létezésforma nem ok nélküli, nem egyszerűen születési hiba, szerkezeti tökéletlenség, összeütközések, a személy súrlódásait, sérüléseit hűződnak meg mögötte. Ezek az okok nem mindenki számára egyforma méretűek, tartalmúak, tehát embere válogatja, hogy ki mikor válik neurotikussá. Senki nem születik neurotikusnak, legfeljebb egyensúlytalan idegrendszeri működéssel indul az élet felé. Átélt, elszenvedett cselekmények, történések nélkül nincs neurózis.”

Ha csupán a milliók idegeit feszült állapotban tartó eseményeket kellene nyomon követni, hogy az önkivégzők számára alakulását, az okokat firtassuk, nem komolytalan az úgymond nemzeti karakter háttereit vizsgálni. A megsemmisülés utáni vágy, az önfeladás gyakorisága szinte hasonlatos a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi, vajdasági honfitársaink között, de az anyaországéhoz hasonlóak az Észak-Amerikában, Ausztráliában élő hajdani emigránsok „genetikai szennyeződései” is. Népünk tényleg örökletes tu-

lajdonságként hordozza magában ezt a szörnyű hajlandóságot? Igaza lenne a nemzethalál rémével fenyegetőknek, hogy ebben a „csontig csonkuló hazában” azért telítődnek dugig rendszerektől függetlenül a tébolydák, mert az agy sem él csak kenyéren és vízen? Európa kevés országában háborúztak annyit, mint nálunk, tatár, török, osztrák megszállások, vesztett csaták, területtráblásokkal végződő háborúk, diktátorok féktelen garázdálkodásai fokozatosan teremtettek lehetőséget a lelki mocsárosodásnak. Herman Ottó (1835–1914) *A magyar nép arca és jelleme* című, 1912-ben kiadott könyvében olvasható a következő.

„A magyarság legfőbb és legkirívóbb hibái: a meg nem férő természet, önhiúság, gőg, hetykeség a betyárkodásig. De ugyaninnen a szalmaláng, egyáltalán a kitarítás hiánya is, mert az önhiúság sokszor azonos a sokat markolással, ez pedig a keveset szorítással, mely a csapongáshoz vezet. A magyar nem mentes az uralkodás hajlamától, szeret »mutatni«... A világ legszívósabb, meg nem győzhető perlekedője és örökös pártoskodója. Helyzetének kényes voltát jól ismeri és helyesen fogja fel...”

A száműzhetetlen tudathasadás

Az ideg orvosok várótermében ücsörögve nagyon bosszantaná a származására, hovatartozására büszke felnőtteket, hogy ilyen lenne őseiktől jussolt természetük, ám roppant „szórakoztató” feladat betekinteni a világ bolondokházaiba, ahol az ápoltakat – akár csak a börtönökben – korlátozzák szabadságukban, de ez szükségyszerű, hiszen valamiért nincs helyük a kinti környezetben. Báthory Erzsébet (1560–1614) sok száz fiatal leány kínzá-

sában gyönyörködött, vérüket is vetette, de a bíróság, tekintettel származására, életben hagyta, és a csejtei kastély toronyszobájába került örökös fogságra, ahol megőrült. A francia főnemes, *Sade* márki (1740–1814) író, kéjenc, a róla elnevezett nemi eltévelyedésekért halállal lakolt volna, ám arisztokrata ismerősei közbenjárására Vincennes börtönébe csukatták, mint bolondot. Ezt a menekülési formát választotta *Ezra Pound* (1885–1972) amerikai költő is, aki a második világháború éveiben az olasz rádióban lelkesen támogatta a fasizmust, de a felelősségre vonástól tartva elmeegógyintézetbe vonult, ahol 1958-ig tartózkodott. Későbbiekben a dekadens irányzat jelentős ösztönzőjeként sorakoztak mögé hívei.

Tallózzunk még parányit ebben a „fekete lexikonban”, mert bármerre is tekintünk, hatalmas egyéniségek csoportosulnak a kaucsukcellákba zártak tablóján. *Maupassant* (1850–1893) francia író, a novella műfajának megteremtője is egészen fiatalon halt meg, elborult elmével. Talán a sok munkától roppant össze, mint *Munkácsy Mihály* (1844–1900), az asztaloslóbiól nemzetközi elismertségűvé lett piktor; a *Siralomház* című festményével nyert 1870-ben aranyérmét Párizsban, és utána nem győzte teljesíteni a megrendeléseket. Menekülni akart 1897-ben a feladatoktól, átlépett a korbáton, de sérüléseiből felépülve még elkészítette a Krisztusképet, aztán szanatóriumba vitték, ahol pisztolyt kért: az endenichi zárt intézetben hunyt el iszonyatos szenvedések közepette.

Nehéz kikerülni annak említését, hogy az elmebetegséggel kapcsolatosan 1418-ban tettek említést a „morbus gallicus” nevű új betegségről, ez pedig a „lues inquinaria cruentissima”, nevezetesen az uralkodókat és azok leszármazottait sem

kímélő lágyéki, igen véres bujakór. A nem mindig jóindulatú krónikások följegyzései szerint sok magyar király „aludt el Krisztusban” őrjöngéstől gyötörve, púposan, sántán, dadogósan, túlzottan szőrösen (a szifilisz harmadik szakában?), vagy gerincsorvadással, öregkori agyalágyultsággal, gutaütéssel távoztak a földi létből. Egy nem megbízható összesítésben olvasható, hogy 1841-ben kétezer hülyét tartottak nyilván az országban, de ezeknek alig negyede kapott kezelést, bár a kretének gyógyítása, foglalkoztatása, egy „nemzeti őrintézet” majdani létrehozása a 19. század közepén (a Lipótmező helyszínének ötletével) a döntésre jogosultak asztalára került. Ám ekkoriban kevés orvos törekedett a „szellemtanász” munkára, a korszakalkotó felfedezéseikkel jelentkező kollégáikat is kegyes szükségszerűségből a „bujasenyvesekkel” zárták össze, mint például *Semmelweis Ignácot* (1818–1865), a pesti egyetem szülészeti tanárát, aki azt ismételtette, hogy a gyermekágyi lázat fertőzés okozza!

Mikor térhet vissza a szorongásosokba a lélek?! A századforduló idején nagy keletje volt az analíziseknek, ahol a beteg egy heverőn fekvé elengedhette magát, és a rendszerint 50 perces foglalkozás alatt mindenféléről beszélhetett. Freud és tanítványai csak elvétve küldték másokhoz, netán zárt intézetbe a hozzájuk fordulókat, mert hitték, hogy a betegek ragaszkodnak hozzájuk. Ám *József Attila* (1905–1937) ezt fonákjára helyezte a sokáig rejtetett, *Szabad ötletek jegyzéke* című iratában. Indulatos vádjainak zavaros kinyilatkoztatásával azt sejtette, azért feküdt vonat elé (alá), mert az őt hallgató nő nem akarta paradicsomi gyönyörűséggé varázsolni kettőjük ismeretségét. Az első világháborút követő esztendőkből nem csupán az elfogástól féltő kommunista nép-

biztos, *Szamuely Tibor* (1890–1919) követett el végső megoldásként öngyilkosságot; a *Nyugat* szerkesztője, *Osvát Ernő* (1876–1929) leányának halálakor lőtte szíven magát, alig korábban, 1925-ben tette özvegyé húszévnyi házasság után *Móricz Zsigmondot* (1879–1942) felesége, *Holics Janka*.

De lobogtak fekete zászlók a Szovjetunióban is, hiszen az orosz falusi élet ábrázolója, a mulatós *Jeszenyin* (1895–1925) éppúgy tragikusan végezte, mint *Majakovszkij* (1893–1930), a forradalom poétája. Akkoriban sem lehetett könnyű eldönteni a lét miérettjein töprengőknek, hogy meddig van értelme túrni, hiszen a skizofréniára hajlamosak, netán a lelkükben már dúló betegséggel csatázók megérik, miféle párnára hajthatják nyugodtan a fejüket. Gyakran idézik azt a mondást, hogy egyetlen dolog, ami nem többségi elv alapján működik, az a saját lelkiismeret. Pusztán az a kérdés: kinek ajánlatos engedelmeskedni, de céltalan hajónak soha nem kedvezett a szél! Jungot idézve, „Az emberi sors egyetlen értelme, hogy világosságot gyűjtsen a puszta létezés sötétségében.”

„A boldog örült, ki mindent leront!”

„Zaklatott, zsúfolt fejünknel
váza áll, virágszál bókol,
tündéri bibecsipesszel
gyötrelmek mélyire csókol”

(Nagy László)

Évekig senki nem talált elfogadható magyarázatot arra, hogy egy kansasi városkában (USA) élő jómódú farmert és családját miért ölte meg két jelentéktelen

bűnöző, hiszen csak néhány aprósággal távoztak. A rendőrség hiába kereste őket, ám hajdani fegyenc társuk ráismert a közös zárkában fejtetett tervekre. Elfogták a gyilkosokat, akik sokáig vártak az ítéletre, majd arra, hogy felkössék őket. *Truman Capote* (1924–1984), a vadóc amerikai író ilyen „szereplésekkel” vált népes társaságban fiatalon hírhedtté. „*Alkoholista vagyok, kábítószeres vagyok, homoszexuális vagyok, zseni vagyok. Persze, mindettől még lehetnék szent is, de mit csinálnak, nem vagyok az!*” Máskor a televízió élő adásában vágódott hanyatt (szesztől, drogtól), ám a közönség szerette, mert a *Hidegvérrel* című könyve (1966) világsiker lett! Hat esztendőn át tanulmányozta a nyomozati anyagokat, bejárt a börtönbe, és hosszasan beszélgetett az elkövetőkkel. Zavart agyával megértette (érezte?!), hogy ezeknek a félnótásoknak akkor mi játszódhatott le a fejében...

A titokzatos kód

Kevesen cáfolják, hogy a depressziós esetek mögött általában a gyermekkorban elszenvedett veszteségek, csalódások húzódnak meg, és amikor ezek később megisméltódnak, jön a bánat, a melakór. Persze, az is tény, hogy a hangulatváltozások főleg az izzákosok, szorongásos gyógyszerfüggők életét nehezítik, de felszabadítanak olykor alkotói vágyakat, és ezzel párhuzamosan az önként vállalt halál gondolatát. Általában erkölcsi megfontolásból engedik letepertetni magukat, mert nincs erejük tovább birkózni a magánéleti, szakmai, politikai kudarcokkal. A jugoszláv–magyar barátsági szerződés megszegése miatt döntött úgy gróf *Teleki Pál* (1879–1941) kormányfő, tudós, egyetemi tanár, hogy csak a golyótól kaphat felmentést. Történelmünk újabb viharai

ban, 1945 után 1956-ig, a kitelepítéstől, letartóztatástól, kínzásoktól való félelem gyarapította az eszeveszettek táborát; kötélt, kút, mérge, emelet, a forradalom leverését követően pedig a csalódottság miatt „ugrottak” sokan a Styx folyóba. *Soós Imre* (1930–1959) színész, a Lúdas Matyi, a Körhinta ragyogó főhőse orvosnő feleségével indult odaát. Alig később *Szabédi László* (1907–1959) erdélyi szerkesztő, a Kolozsvári Bolyai Egyetem felszámolása ellen tiltakozva vetette vonat elé magát a „kincses város” határában.

Zsúfolásig telítődtek az elmegyógyintézetek és alkoholelvonók, nem is beszélve a börtönökről, mert az erejét veszített társadalom félt azoktól, akik bármilyen szinten is nem tisztelték a törvényeket, né tán ön- és közveszélyesként kerülhették volna (hiszen örültek) ki a felelősségre vonást. Ezért ajánlatosabb volt előre becukni őket, de gyakran választották menedékkül a tébolydát a Rákosi-korszak elkényeztetett katoná-, rendőr-, ÁVH-s tisztjei, kiebrudalt hivatalnokai, és ápolóként vagy szolid hibbantként várták a vihar múlását. Az értelmi fogyatékosok szidhatták a rendszert, az élelmezést, küldözgethettek följelentéseket orvosai ellen ágálva, és ha kimenőjükön lopáson kapták valamelyiküket, csak mondták az intézet címét. Az „okosabbak” viszont nem akartak addig ténferegni a skizofrének mozdulataival, hogy rákerüljenek az aktívan kezelt elektrosokkolandók listájára.

A „villanyozást” 1938-ban kezdték, főleg a dühöngők nyugtatására. Sok zavart elmét tisztítottak ezzel világszerte, ám az érintettek közül számosan halálfélelemmel vergődve tapasztalták az áram rettenetét. Elsősorban a büntetés-végrehajtás „lakóit” örvendeztették 1948-tól évtizedeken át, hogy a kóros (politikai) téveszmékre nincs tableta, csak a gép használ. Előtte nincs

altatás, csupán 3-4 köbcentis Evipanos injekció és a fogak közé nyomott gumiék. Más a helyzet a valóban eszementeknél, epilepsziásoknál, amikor az amerikai kivégzőszékhez hasonlatos elektródákat raknak testükre, mert újjászülehetnek. De miként *Benedek István* (1915–1999) professzor észrevételezte az *Aranyketrec, Egy elmeosztály élete* című könyvében: „Aki nek nincs ideje érzéstelenítésre, narkózisra, az ne menjen orvosnak.”

Pusztán találgatni lehet, hogy a törődésre vágyódó fájdalom-hercegfi kből mennyien tekintették személyes sértésnek, hogy keveset foglalkoznak lelkükkel, pedig erőteljesebb barátkozással sikerülhetne gentleman agreement (úri becsület-szóra) szerződést kötniük a démonnal. Mindenesetre itt is tapasztalható a pszichiáter és a neurológus kettősének döntési kényszere, hiszen a depressziót megközelíthetik biológiai oldalról (gyógyszeres kezelés) vagy a méla-kór felől (különböző terápiás módszerek). Az utóbbihoz rengeteg idő, türelem kellene, ám a kórházakban nincs hely, a rendelőkben sem lehet futószalagon kizökkenteni szomorkodásukból a mániákus panaszkodókat. Kevés a beteg magas értelmi szintjére (IQ = intelligenciahányados) számítani, mert ha hiányzik az érzelmi fokozat, a kapcsolatteremtési képesség, a személyiség érettsége; fogságban maradhatnak a ketrecen kívüliek is, de meddig bírják, és mitől roppannak össze váratlanul. Nem a pszichopata értelmiségiekkel van gondjuk az analitikusoknak, hiszen azok nem annyira kelekótyák, inkább jellemhibák, akárcsak a bűnösségüket körömszakadtukig tagadó, bosszúvágytól hörgő nagyidős elítéltek némelyike, a gyógyíthatatlanul összeférhetetlenek, az alamusziség mesterei, az elfonnyadt lelkiismeretűek.

Valamennyi cselekedetre nem lehet mentség a zavart szellem és lélek, bár ilyet

csupán kívülálló mondhat, de éppen a tudományos fölkészületlenség, a titoktartási kötelezettség mentessége teszi lehetővé, hogy nem kell hinni abban: gyógyítható a skizofréria. Falunk dajkálgatott bolondja, a frontot járt tüzerőrnagy, imígyen koldult a kocsmá elött: „*Sztálin a mi Istenünk, Rákosi az ő Jézuskája!*” Senki nem merte följelenteni, elvinni, noha, apámtól tudom: a németek oldalán, a Hunyadi-páncélosokkal részt vett az 1945. február 11-én indult budai kitörésben, és ezért bőven „osztogattak” életfogytiglant vagy kötelet. Megúsztá, ám 1963-ban véget vethetett volna az alakoskodásnak, mert a tanácselnök a község vezetőinek nevében fölajánlotta, hogy megélhetését az ebadók felével támogatják. Másnapra belepusztult a szegyenbe, de kabátjára föltűzte a II. világháborús kitüntéseit.

„Világ sírköve alatt még!”

Az elkerülhetetlenség költészete úgy pusztítja el a megmaradással kísérletezőket, mint az atommal foglalkozó tudósok szervezetét a rádium sugárzása. Elég szétnézni a hatvanas évektől odaveszettek temetőjében, hogy a szellemi óriások tehetségét, vállalkozókedvét mi roncsolhatta szét! József Attila fogalmazása szerint „*Az ember végül homokos / szomorú, vizes síkra ér, / szétnéz merengve, és okos / fejével biccent, nem remél.*” Az 56-os forradalmat követő perek, és kiszámíthatatlan amnesztiák esztendeiben érezni lehetett, hogy valami készülődik, gyarapodott az iszákosok serege, meghirdették a TTA-célkitűzést (távozz tőlem, alkohol!), de az ország vezetői valamiért nagyon siettek: 1959-ben elkezdtek a téesszervezéseket és a falusi származású művészek tucatjával roppantak össze, nem bírván elviselni, hogy az ál-

taluk támogatott rendszer, párt ennyire durván bánik rokonaikkal, szüleikkel. Előfordultak nem tisztázott esetek, például *Sarkadi Imre* (1921–1961) kiugrott vagy leesett az emeletről, üzenete viszont félreérthetetlen: „*Ragaszkodjatok rettenetesen vacak életetekhez.*” Barátja, *Czibor János* (1922–1961) a Színművészeti Főiskola tanára 1952 és 1955 között, *Csurka István*, *Galgóczi Erzsébet*, *Moldova György* és más dramaturgszakos diák felfedezője szintén nem akart elnéző lenni.

Pár évig szüneteltek az ismert alkotók bárgyú önpusztításai, de nem így a lakosság körében, hiszen 1959-től 1963-ig esztendőnként átlagosan 2500-an váltották ki túlvilági útlevelüket, ám 1968-ban már 3457-en, és fokozatosan elérték az ötezres szintet. Ebben nemcsak az a döbbenetes, hogy sok. Inkább a miért kérdése fontos. A fiatalon, elmegyógyintézetben „kimerült” német filozófus, *Nietzsche* (1844–1900) azt tanította diákjainak: „*Az élet minden sebére vigaszt ad a halál gondolata, és az öngyilkosság lehetősége nem egy nehéz éjszakán segít keresztül!*” Nem vitatható az igaza, de ezt az elvet megoldásként hirdetni olyan, mint bármelyik népet lelki siralomházba terelni közönyösen, és elfeledtetni vele az életigenlés parancsát. Mekkora kannibalizmusa a sorsnak, hogy korán hülnek ki hatalmas szívek, mert „megunta” jövőjét a paraszt, a munkás, a diplomás, az anya, az apa, a gyerek.

Kamondy László (1928–1972) szerkesztőtársa lett a mennybéliek között *Domján Edit* (1932–1972), akit egy ország imádott, ám makacsul akarta a szörnyű befejezést. A korlátlan hatalmú filmkritikus, rendező, irodalomtörténész, a legjelentősebb sajtótermékek munkatársa, *B. Nagy László* (1927–1973) feküdt arra a sírre Balatonszárszón, ahol előtte József Attila,

utána pedig *Latinovits Zoltán* (1931–1976) zuhanó testét horzsolta véresre a vonat. Babonás történetek ezek, különösen arra gondolva, hogy az árvaságot, szegénységet, kismizettséget saját bőrén tapasztaló, a helyét szorongva kereső költő, *Ratkó József* (1936–1989) is ridegen pusztította el magát. Ismerősei közül kevesen hitték, bár a családi tragédiából fakadó érzéseit kifejezésre juttatta a *Törvénytelen halottaim* című kötetében. És azóta is jönnek laza sorokban a „bilincsrázók”, a kényszerzubonyban ölelni akarók, a megválthatatlan lelkek, akiknek nincs utolsó kívánságuk, esetleg az örökkévalóság előtt papírra vetett végrendeletben üzennek: ez a világ nekik többé nem mérhető.

A nyugalmazott pszichiáter főorvos, amikor átadta olvasásra naplójegyzeteit, a betegetől kapott vagy a postázástól visszatartott leveleket, fegyelmi jeinek másolatát, főnökei utasításainak vaskos gyűjteményét, azt latolgattam, mennyi titok, borzalom, siker, kudarc tudója lehet. Nekibátorodva meséltem a viccet. A lódkortor felkereste lélekgyógyász barátját, aki azt kérdezte tőle: „Hát, mi a panasz?” Erre az állatorvos morogva felelte: „Hja, így könnyű!” Nem arattam osztatlan sikert. Iránymutatásul arról faggattam, mi féle változások észlelhetők a zárt osztályokon az utóbbi esztendőkből.

– Ritkán járok be, de felületes tapasztalataim szerint teljesen átalakultak a tév-eszmék, kevesebb a császár, herceg, Jézus,

alig van Hitler, hozzáigazodnak, amit a tévében látnak. Mostanában ufós lények is bekerültek. Emberségesebbek lettek a körülmények, bár az ütlegelő ápolókból maradt jócskán, de az őrzőgökből is. A kábítószertől, olcsó alkoholtól elhülyültek erőszakosabbak, különösen a már néhányszor elítéltek. Kiszámíthatatlanságuk megelőzhető lenne, ám szabadulásuk után nehéz pontos láttelethez jutni, és ezt ők is tudják. A paranoidok érzelmi élete különben is merev, csökönyösek, képtelenek az együttműködésre, és a lelki-szellemi frigiditás csak akkor változik valamilyen formában, legyenek a sárga házban vagy a szürkében, ha félelmet ébreszthetnek társaikban. Utálják a gyöngéket, a náluk értelmesebbeket, a tartós kapcsolattal rendelkezőket. Mindahányan szerepet játszanak, ezért nehéz hitelen válaszolni, de valamennyiükre jellemző a túlzás, az irigykedés, a hatalom vágya, nem törődnek a dicséretekkel. Rideg önzőségük miatt kerülnek szembe a törvényekkel is, hiszen hősködéssel akarják elnyerni társaik megbecsülését, bármilyen, legyen az szexuális erőszak, rablás, gyilkossággal végződő bűncselekmény. Számos ilyen vezérszerepet játszó betegem volt, persze, nem dicsekedhetek komoly eredményekkel, mert bejöttek a forgoajtón, aztán csak a tespedt semmittevésre óhajtozók maradtak osztályomon. A többség távozott, és előbb-utóbb kezelt, botot emelt az útjába kerülőkre.

Hajnal László Gábor

Felhasznált irodalom

Bakonyi Péter: Téboly, terápia, stigma. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983. Budapest.

Benedek István: Aranyketrec. Gondolat Könyvkiadó, 1983. Budapest.

Csáth Géza: Rejtelmek labirintusában. Magvető Könyvkiadó, 1995. Budapest.

Harmat Pál: Freud–Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis. Európai Testvérszabadegetem, 1986. Bern.